

Quan Họ Bắc Ninh là một môn nghệ thuật dân ca rất phổ biến ở Việt Nam

Trong dịp Tết Nguyên đán Nhâm Thìn 2012, hai đoàn dân ca Quan Họ Bắc Ninh và Bắc Giang sẽ tới Paris biểu diễn vào những ngày 21 và 22 tới tại Trung tâm UNESCO và Trung tâm Văn hóa Việt Nam tại Pháp (CCV) (19 phố Albert, quận 13 Paris). Đi cùng các đoàn lần này có các nghệ nhân thuở dòng Quan Họ cồng truyề n x Kinh Bắc.

Quan Họ Bắc Ninh là một môn nghệ thuật dân ca rất phổ biến ở Việt Nam. Năm 2009, Quan Họ cồng truyề n cồng a x Kinh Bắc đã được UNESCO chính thức công nhận là Di sản văn hóa phi vật thể cồng a nhân loại. Cho cồng ng, phn l n ng i Việt Nam hay nhng ng i hi u ti ng Việt, đ u đã tng nghe không ít l n các lần đ u Quan họ .

Tuy nhiên, Quan Họ cồng truyề n x Kinh Bắc, được công nhận là di sản thế giới, lại là một sinh hoạt nghệ thuật còn ít người biết tới.

Tạp chí Công đồng RFI tuần này đưa đến với quý thính giả một số hiểu biết và cảm nhận về gia tài nghệ thuật sắp được trình diễn, qua nhận xét và tâm tình cồng a các chuyên gia và nghệ sĩ. Khách mời cồng a chúng ta là giáo sư Trần Quang Hải (Paris), nghệ sĩ Nguyễn Quý Tráng, phó trách nhà hát Quan Họ Bắc Ninh, trưởng đoàn Quan Họ Bắc Ninh sang trình diễn, và nghệ nhân Nguyễn Thị Thơm, một trong những nghệ sĩ đã đưa Quan Họ cồng truyề n đến với công chúng

tßi Pháp.

Ngoài chßng trình nói trên, sß cß trình dißn Quan Họ tßi Lyon và Arcueil ngày 29/01/2012 và ngày 27/1/2011, và tßi Đßi sß quán Vißt Nam vào ngày 20/01/2012 (đß vào xem các bußi bißu dißn cßn liên hß trß c đß cß gißy mßi).

Bußi trình dißn ngày 22/1 tßi Trung tâm Văn hóa Vißt Nam tßi Pháp cß phßn hßng đßn chi tißt do giáo sß Trßn Quang Hßi thßc hißn, vßi sß cß mßt cßa hai nghß sĩ Nguyßn Quý Trßng và Nguyßn Thß Thßm.

Cßng tßi Trung tâm cßn cß phßn trßng bày vßi nhißu tß lißu nghe nhìn và các đß vßt gßn lißn vßi thú chßi Quan Họ cß truyền n xß Kinh Bắc. Trßng bày vß Quan Họ Kinh Bắc sß mß cßa tß ngày 22/1 đßn 22/2/2012 (trß thßi gian CCV nghß Tßt 1/2 - 8/2).

Chßi Quan Họ : Nhìn nhau mà hát

Mß đßu tßp chí, giáo sß Trßn Quang Hßi gißi thích vß mßt sß đßu cß bßn đß cß thß phân bißt đßc di sßn Quan họ cß truyền vßi Quan Họ mßi.

Giáo sß Trßn Quang Hßi : Có ba loßi Quan Họ . Quan Họ làng, hay Quan Họ chay, tßc là hát mà không cß đßm. Quan Họ đoàn là do nhßng ngßi chuyßn nghißp pß trong 49 làng pß trong tßnh Bắc Ninh và Bắc Giang, tßc là xß Kinh Bắc, và Quan Họ đßi, tßc là nhßng ngßi pß ngoài vùng đó, đßc hußn luyßn tßi các nhßc vißn.

Lßn đßu tiên bên Vißt Nam, Vißn Văn hóa Nghß thußt đßa sang Pháp nhßng ngßi hát Quan Họ làng, tßc là không cß đßm đàn, đß cho thßy rßng, đó là cái ngußn gßc.

Cái Quan Họ chính thßc, truyền thßng, cß thß nói là khó nghe. Nhßng cß đßu là bßt đßu tß đó mßi sanh ra các loßi Quan Họ khác. Quan Họ truyền thßng là hình thßc sinh hoßt văn hóa dân gian cßa xß Kinh Bắc, vßi nhßng quy đßnh rßt là nghiêm tßc, khßt khe, đòi hßi nhßng ngßi hát, nhß lißn anh, lißn chß, phßi am tßng các tiêu chußn, tuân theo lußt lß. Đßu này ngßi ta gßi là thú chßi, chßi Quan Họ, chß không phßi là hát Quan Họ.

Chßi Quan Họ chßyßu là hát đôi gißa lißn anh, lißn chß, vào đßp lß hßi xußn thu nhß kß các làng quê. Trong Quan Họ truyền thßng, thì đôi lißn anh, lißn chß hß phßi nhìn nhau mà hát. Còn trong khi đó, nhßng ngßi hát trên sân khßu là hß nhìn khán giß đß hát.

Nghß nhßn Nguyßn Thß Thßm, làng Dißm (xß Hòa Long, thành phß Bắc Ninh), là mßt trong cái nôi cßa Quan họ vùng Kinh Bắc. Nghß nhßn Thßm là mßt trong sß không nhißu lißn chß tißp tßc hát và sßng vßi truyền thßng Quan Họ nghìn năm.

Nhĩ u khi hai bên thõõ ng nhau, nhõõ ng hai bên Quan Hõ không đõõ c quyõ n lỹ nhau. Trong phõn giõõ ng vũ t đó, bên phía đàn ông muõ n tữ tình thõõ ng cõ a hõ đõ i vũ i ngõ õ i đàn bà, nhõõ ng có dĩ u không thõ dĩ vũũ t quá cái truyõ n thõõ ng đó, thành ra phõ i âm thõ m.

Th ng thôi ch không nghĩ t i vì c k t thành v ch ng. Cũng có th có m t vài tr ng h p ngo i l , nh ng có đi u, nh ng ng i đ y mà l y nhau r i, thì ph i đi ra ngoài, không đ c trong b n Quan H n a.

Sau cùng, mà hát xong gi ng v t r i, thì m i t i gi ng chót (hay ch ng cu i) là gi ng « giã b n ». T c là t giã nhau, mà khi t giã nhau, thì quy n luy n, nhi u khi hát giã b n t i hai, ba ti ng đ ng h . Bình th ng có th hát t 7 gi t i cho đ n 2, 3 gi khuya. Có nh ng n i có th kéo dài hai, ba đêm.

□

Hát đ th ng, đ nh , đ say ...

Quan H không ph i là ch là hát đ n thu n. Đi li n v i ngh thu t hát là c m t ngh thu t s ng, đ c bi t là trong tình c m gi a nam và n .

M t tình yêu lý t ng, không chuy n thành hôn nhân, nh ng v n có th đâm hoa, k t trái. Sau đây là các tâm s c a ngh nh n Nguy n Th Th m :

Ngh nh n Nguy n Th Th m : Th t ra Quan H thì h c cũng hát đ c, và nó cũng g i là đ . Nh ng v cái l i ch i Quan H thì nó m i là khó.

Ch i làm sao, ng i Quan H g i là « gi y rách, thì gi l y l », ph i l ch s , ph i khiêm nh ng. Ví d nh là, nói chuy n v i anh hai, v i ch hai, thì bao gi cũng ph i « năm th a, m i g i » : « Em xin đ nh anh hai, anh ba, ... », k c n , bên ch hai, nhi u tu i h n các anh hai, nh ng v n x ng em, và cũng năm th a m i g i ... K c , ví d nh là bên nam cũng th . Bên nam, k c già b y, tám m i tu i, nh ng hát v i các ch hai, ví d ch có b ng 20, 30 tu i thôi, cũng v n x ng là em. Quan H r t l ch s và tình t ch đ y.

Ví d Quan H hát thì không bao gi nam và n đ c đ ng g n nhau.

Ngày x a, đi hát, nam ng i m t bên gian nhà bên này, n ng i m t bên gian nhà bên kia. Đèn d u gian gi a, t i không nhìn th y m t nhau, nh ng mà say nhau v l i ca ti ng hát. Và có khi r t là l u luy n nh nhưng đ y, nh ng mà Quan H thì không l y đ c nhau.

RFI : Th a ch , cái ch g i là « say nhau », nh ng không đ c l y nhau, thì trong khi mình sinh ho t nh th , cái tình c m qua l i nó đ c th hi n nh th nào qua ngh thu t Quan H ?

Ngh nh n Nguy n Th Th m : Ví d nh th này. Bên nam và bên n hát m t canh v i nhau. Nam m t bên, n m t bên. Có th có ch hai bên này có c m tình v i anh hai bên kia, nh ng đây ch là l u luy n nh nhưng nhau trong nh ng câu hát thôi.

Nói chung là b n tôi hát r t say. Có khi hát thâu đêm, suốt sáng, quên c th i gian (...). Say câu hát, cũng không ph i ch là say câu hát thôi, mà cũng có th là say tình.

Say vì anh kia hát hay, anh kia nhi u câu, nhi u v n li ng. Nh ng mà, vì bây gi Quan H đã có i nguy n v i nhau r i, đã « k t ch » v i nhau, coi nhau nh anh em m t nhà r i.

Quan H có i th đ c, n u mà l y nhau, thì s không đ c s ng tr n đ i, tr n ki p v i nhau. Có khi yêu v ng, nh th m đ y, v nhà đêm ng là cũng băng khuâng, l u luy n đ y, nh ng mà ch là mong sao là h n đ n ngày mai, ho c ngày kia, đ n ngày h i đ mình đ c g p nhau, đ mình i đ c hát, đ đ c nghe anh ba, anh hai hát, đ mình i đ i đáp v i nhau. Th m thi t, nh ng mà ch qua l i ca ti ng hát thôi.

□

Hai mà m t

Quan h là m t sinh ho t ngh thu t c truy n c a vùng Kinh B c, r t đ c bi t v l l i, v các quan h gi a các li n anh, li n ch , v nh ng xúc c m, tâm tr ng c a h đ c g i g m qua n i dung các câu hát. Quan h hay còn đ c bi t là vì nh ng k thu t hát r t đ c thù. Sau đây là các gi i thích c a nhà âm nh c dân t c h c Tr n Quang H i :

Giáo s Tr n Quang H i : Cái đ c tr ng trong hát Quan H là có "gi ng d n" và "gi ng lu n", t c là gi ng chánh và gi ng ph . Hai gi ng ph i làm sao cho ng i nghe có c m t t ng ch có m t gi ng hát mà thôi. Thành ra hai ng i đó ph i luy n t p v i nhau hàng ch c năm, đ cho hai gi ng mà chúng ta có c m t t ng là m t. T cái đó, m i đ ra các k thu t hát riêng c a Quan H là « Vang, r n, n n, n y » (...).

Trong t t c các dân ca Vi t Nam, không bao gi có chuy n hai ng i hát mà cùng nghe m t gi ng nh v y.

Mu n l a đ c nh th ph i lâu năm. Ph i tìm trong nhóm c a mình hai ng i, có th là m t ng i tr , m t ng i l n tu i.

Hai ng i ph i có cùng m t âm v c. Ph i luy n sao cho ngân cùng nhau, luy n láy cùng nhau, r n cùng nhau, ... (...) Tôi có đ p xem làng Viêm Xá, thì th y hai ng i ph n và hai đàn ông hát v i nhau, nhìn nhau, ăn kh p đ n m c khi mình nh m m t l i thì mình c m t t ng ch có m t ng i hát thôi.

□

Tình yêu : Sáng t o và thách th c

Cái hay điệu cổ a Quan Họ không chỉ là hát thành công, mà còn thể hiện qua sự đối đáp giữa hai bên nam nữ. Đây là một không khí điệu cổ a, khiến Quan Họ trở thành một môi trường sống riêng biệt cho sáng tạo.

Giáo sư Trần Quang Hải : Khi hát cái giọng lơ lửng, bên phải nữ hát trầm, hát mềm, rồi ngừng ở bên kia phải hát điệu lửng, theo giọng lơ lửng.

Còn về phần giọng vút, thì nó có cái khác là hát vút điệu lửng, vút điệu luôn công giai điệu, rồi bên điệu lửng phải sáng tác một điệu khác, nếu bên kia điệu không điệu c là bên kia thua. Thế đó mới sáng tạo ra một điệu giai điệu Quan Họ.

Giai điệu thứ hai (giọng vút) là điệu tạo cho những người nghệ nhân Quan Họ có điệu sáng tác mới qua những lúc tức hứng. Có khi hứng sáng tác tức chỗ, có khi sáng tác tức nhà, điệu đưa ra trong các điệu hát điệu, nếu phía bên kia không điệu điệu c, thì bên kia thua.

Hồi xưa, Quan Họ cổ truyền có rất ít bài bản. Mọi người gặp nhau, thì tạo ra thêm một số bài bản mới. Qua năm tháng, số bài càng ngày càng tăng. Trong Quan Họ, có chừng gần 300 bài. 300 bài như thế chừng thì riêng Quan Họ có rất nhiều sáng tác, điệu này tạo cho Quan Họ một chỗ đứng biệt lập trong kho tàng dân ca Việt Nam.

Trên đây những tình giao giữa các liền anh, liền chị, điệu vui nghệ sĩ Nguyễn Quý Tráng, chính cái tình cảm tha thiết giữa người nam và người nữ, không kết thúc trong hôn nhân, có thể là cơ sở cho sự nảy nở một tình yêu trẻ và non trong nghệ thuật :

Nghệ sĩ Nguyễn Quý Tráng : Trước đây, theo quy định của Quan Họ các công thức ra, thì Quan Họ làng A không lấy Quan Họ làng B, thì người ta bỏ quy định bỏ cái này, cho nên cái sự sáng tạo trong Quan Họ, thì tôi nghĩ riêng, cũng vì cái cảm đoán này mà nó trở thành rất nhanh nhẹn trong điệu của Quan Họ.

Nếu mà không có sự cảm đoán này, thì cái Tình Yêu chưa chắc đã đẹp đẹp đến như thế.

Còn bây giờ, thì có thể thông qua sự giao duyên, thông qua tiếng hát của Quan Họ, thì cách thức con người nam, nữ thời đại ngày nay, người ta có thể yêu nhau, người ta có thể đến kết duyên với nhau, thì điệu này vẫn có thể có. Và tôi cho riêng, đây cũng là một cái để gây ra cảm xúc cho thanh niên thời đại này.

Xin chân thành cảm ơn giáo sư Trần Quang Hải, nghệ nhân Nguyễn Thị Thơm và Nghệ sĩ Nguyễn Quý Tráng.

